

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

HRVATSKA I EUROPA

KULTURA, ZNANOST I UMJETNOST

SVEZAK IV.

MODERNA HRVATSKA KULTURA
OD PREPORODA DO MODERNE
(XIX. STOLJEĆE)

UREDNICI

JOSIP BRATULIĆ
JOSIP VONČINA
ANTUN DUBRAVKO JELČIĆ

GLAVNI UREDNIK

MISLAV JEŽIĆ

 školska knjiga

Zagreb, 2009.

SADRŽAJ

Mislav Ježić: Proslov glavnoga urednika IX

I. HRVATSKA NA EUROPSKOME PROSTORU 1

1. *Nikša Stančić*: Hrvatski politički i društveni prostor u dugome XIX. stoljeću:
segmentiranost i integracijska kretanja 3
2. *Vladimir Stipetić*: Stanovništvo Hrvatske u XIX. stoljeću (1800.-1914.) 13
3. *Hodimir Sirotković*: Državnopravni položaj hrvatskih zemalja u XIX. stoljeću 25
4. *Nikša Stančić*: Hrvatska u Europi – između srednje, sredozemne i jugoistočne Europe 31
5. *Nikša Stančić*: Pretpreporod i narodni preporod 49
6. *Nikša Stančić*: Godina 1848. 63
7. *Iskra Iveljić*: Modernizacija izvana i modernizacija iznutra. Hrvatske zemlje od
neoapsolutizma do bana Ivana Mažuranića 77
8. *Iskra Iveljić*: Prevlast unionista. Hrvatske zemlje od 1883. do 1903. godine 93
9. *Božena Vranješ-Šoljan*: Modernizacijski uspon krajem XIX. i početkom XX. stoljeća 103
10. *Nikša Stančić*: Hrvatska i jugoslavenska opcija. Rat 1914.-1918. 115

II. DRUŠTVO, RELIGIJA I KULTURA 129

1. *Dragutin Pavličević*: Ustroj hrvatskoga društva i njegove promjene u XIX. stoljeću 131
2. *Dubravko Jelčić*: Hrvatska politika i politička misao XIX. stoljeća 151
3. *Mira Kolar*: Osnovni elementi razvoja gospodarstva Hrvatske u XIX. stoljeću 177
4. *Franjo Šanjek*: Prinos Crkve u izgradnji moderne Hrvatske u XIX. stoljeću 195
5. *Agneza Szabo*: Kulturne i znanstvene ustanove i udruženja
od kraja XVIII. do početka XX. stoljeća 209
6. *Agneza Szabo*: Razvoj osnovnoga i srednjega školstva od kraja XVIII. do početka XX. stoljeća 223
7. *Hodimir Sirotković*: Visoko školstvo u XIX. stoljeću 233
8. *Hodimir Sirotković*: Osnutak i djelovanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 239
9. *Ivo Maroević*: Muzeji i galerije i čuvanje kulturne baštine u Hrvatskoj u XIX. stoljeću 245
10. *Aleksandar Stipčević*: Knjige i knjižnice u XIX. stoljeću 253
11. *Josip Bratulić*: Hrvatsko novinstvo i književni časopisi u XIX. stoljeću
i u prvim desetljećima XX. stoljeća 265

III. JEZIK U KNJIŽEVNOSTI I FILOLOGIJI 277

1. *Josip Lisac*: Dijalekatske stilizacije književnoga jezika u XIX. stoljeću 279
2. *Ivica Martinović*: Latinski i latinisti u XIX. stoljeću 285
3. *Anica Nazor*: Hrvatski glagolizam u XIX. stoljeću 305
4. *Josip Vončina*: Hrvatski književni jezik od 1790. do 1847. 317
5. *Radoslav Katičić*: Suočavanje s novim srpskim standardom 327
6. *Milan Moguš*: Borba hrvatskih filoloških škola u XIX. stoljeću 337
7. *Radoslav Katičić*: Standardizacija hrvatskoga jezika i književnost XIX. stoljeća 351

IV. KNJIŽEVNOST I KAZALIŠTE 365

1. *Dubravko Jelčić*: Hrvatski književni romantizam 367
2. *Krešimir Nemeč*: Razdoblje protorealizma i realizma u hrvatskoj književnosti 385

3. <i>Miroslav Šicel</i> : Razdoblje moderne u kontekstu hrvatske književnosti.....	401
4. <i>Viktor Žmegač</i> : Europski kontekst hrvatske moderne.....	411
5. <i>Nikola Batušić</i> : Hrvatsko kazalište XIX. stoljeća.....	417
V. URBANIZAM, ARHITEKTURA I LIKOVNE UMJETNOSTI.....	435
1. <i>Andre Mohorovičić</i> : Povijesni uvjeti razvoja urbanističkoga, arhitektonskoga i likovnoga stvaralaštva na području Hrvatske u tijeku XIX. stoljeća.....	437
2. <i>Bruno Milić</i> : Razvoj gradova na tlu Hrvatske u XIX. stoljeću.....	449
3. <i>Boris Magaš</i> : Arhitektura XIX. stoljeća.....	473
4. <i>Tonko Maroević</i> : Slikarstvo u Hrvatskoj u XIX. stoljeću.....	511
5. <i>Tonko Maroević</i> : Kiparstvo XIX. stoljeća.....	567
6. <i>Tonko Maroević</i> : Likovne umjetnosti na razmeđu epoha.....	581
7. <i>Marija Tonković</i> : Fotografija u Hrvatskoj u XIX. stoljeću.....	605
VI. GLAZBENA UMJETNOST.....	621
1. <i>Jerko Bezić</i> : Glagoljaško pjevanje.....	623
2. <i>Vjera Katalinić</i> : Glazbena kultura u Hrvatskoj od kraja XVIII. do prvih desetljeća XIX. stoljeća (1770.-1830.).....	629
3. <i>Koraljka Kos</i> : Hrvatska glazba u razdoblju romantizma.....	633
4. <i>Sanja Majer-Bobetko</i> : Glazbena edukacija, reprodukcija, periodika i kritika u Hrvatskoj u drugoj polovici XIX. stoljeća.....	649
5. <i>Sanja Majer-Bobetko</i> : Muzikologija u Hrvatskoj u XIX. stoljeću.....	655
6. <i>Jerko Bezić</i> : Etnomuzikologija u Hrvatskoj u XIX. stoljeću.....	665
7. <i>Koraljka Kos</i> : Hrvatska glazba u razdoblju moderne.....	669
VII. ZNANOST.....	683
1. <i>Pavo Barišić</i> : Glavne struje hrvatske filozofije u XIX. stoljeću.....	685
2. <i>Mijo Korade, Stjepan Tomić</i> : Pregled teološke i duhovne literature u Hrvata u XIX. stoljeću.....	693
3. <i>Žarko Dadić</i> : Matematika, fizika i astronomija u XIX. stoljeću.....	705
4. <i>Snježana Paušek-Baždar, Nenad Trinajstić</i> : Hrvatska kemija u XIX. stoljeću.....	715
5. <i>Josip Balabanić</i> : Biologija u XIX. stoljeću.....	721
6. <i>Milan Herak</i> : Hrvatski prinos oblikovanju znanosti o Zemlji u XIX. stoljeću.....	731
7. <i>Milan Maceljski</i> : Poljodjelstvo u XIX. stoljeću.....	739
8. <i>Dušan Klepac</i> : Hrvatsko šumarstvo u XIX. stoljeću.....	745
9. <i>Vladimir Dugački</i> : Medicina, farmacija i veterina u Hrvatskoj u XIX. stoljeću.....	759
10. <i>Vladimir Muljević</i> : Razvitak i stanje tehnike u Hrvatskoj u XIX. stoljeću.....	779
11. <i>Hrvoje Babić, Ivan Ilić</i> : Nikola Tesla: izumi i zamisli.....	785
12. <i>Mario Strecha</i> : Hrvatska historiografija u XIX. stoljeću.....	799
13. <i>Marin Zaninović</i> : Hrvatska arheologija u XIX. stoljeću.....	811
14. <i>Vladimir Stipetić</i> : Ekonomska znanost u Hrvatskoj između 1800. i 1914. godine.....	821
15. <i>Dalibor Čepulo</i> : Razvoj pravne znanosti u Hrvatskoj 1790.-1914.....	831
16. <i>Josip Bratulić</i> : Povijest hrvatske filologije u XIX. stoljeću.....	837
Kronološki pregled (izradio Franjo Šanjek).....	845
Kazalo osobnih imena (izradio Željko Obad).....	857
Autori.....	873

Razvoj pravne znanosti u Hrvatskoj 1790. – 1914.

Nikola Škrlec Lomnički (1729.-1799.), pravnik i ekonomist, protonotar Kraljevina Hrvatske i Slavonije, bio je vrhovni ravnatelj škola u Banskoj Hrvatskoj. Djelujući na zajedničkom Ugarsko-hrvatskom saboru, poticao je političke reforme u Hrvatskoj i Ugarskoj.

Pravnik. Časopis za pravne i državne znanosti, počeo izlaziti kao tjednik za vrijeme apsolutizma 1853., ali je nakon godine dana izlaženja zabranjen.

Razvoj pravne znanosti u Hrvatskoj tijekom »dugoga devetnaestog stoljeća« (1790.-1914.) obilježen je isprepletenim procesima stabiliziranja institucionalne i personalne osnove pravne znanosti i njene paradigmatizacije u modernom duhu. Taj je razvoj u vrlo znatnoj mjeri bio uvjetovan odnosom hrvatske pravne znanosti s europskim okruženjem, koji je pak općenito bio određen političkom i kulturnom uklopljenošću hrvatskih područja u srednjoeuropski prostor, dok je u specifičnijem smislu važna bila blizina jačih sveučilišnih središta, austrijskih i njemačkih te Budimpeštanskoga pa i Praškoga sveučilišta, a za jadranski prostor talijanskih sveučilišta.

Od prvenstvenog je značenja bio doktrinarni utjecaj izvana koji je neposredno i snažno strujio iz najbliže pravno-kulturne okoline, to jest iz austrijske i njemačke jurisprudencije. Ponajviše su tim putem bili posredovani i neki dubinski determinatorni francuski utjecaji pa, u manjoj mjeri, i ideje iz Engleske. No, iako se glede na odnos moderne hrvatske pravne znanosti i njena europskog okruženja može prvenstveno govoriti o receptivnom položaju hrvatske strane, ipak je rad nekolicine hrvatskih pravnih znanstvenika ostavio traga u pravnim kretanjima bliže okoline, pa i na općoj europskoj razini.

Neke od tih postavaka mogu se iskušati već na primjeru kameralista Nikole Škrleca Lomničkog (1729.-1799.), osebjune ličnosti koja je znatnije odskakala od hrvatske sredine svojega doba. Škrlec je bio visoki upravni službenik i jedan od najpoznatijih hrvatskih i ugarskih političara svojega razdoblja, ali je ostavio niz pretežito neobjavljenih političkih i ekonomskopolitičkih spisa u kojima se jasno očituju utjecaji austrijskih i njemačkih kameralista (naročito J. von Sonnenfelsa i J. von Justija). Zacijelo je i multilingvalnost Škrleca i njegova široka izobrazba stečena u Zagrebu, Beču, Bologni i Egeru uvjetovala erudicijski duh njegovih spisa u kojima je objedinio spoznaje iz niza europskih država i SAD s namjerom da, vodeći računa i o tradiciji, predloži umjerene reformske zahvate u svojoj domovini. Ipak, iskustveno ishodište i utok Škrlečevih stavova bila je baština ugarsko-hrvatske ustavnosti i zacijelo iz spoja toga iskustvenog obzora i utjecaja iz okoline izvire osebjunost pa i stanovita draž izvornosti djela toga mislioca čije značenje prelazi hrvatske i mađarske granice.¹

Ali, iako je Škrlečeva upravno-politička djelatnost bila povezana s institucijama u kojima je djelovao, njegova znanstvena postignuća ipak su plod individualne djelatnosti. Za cjelovit i sustavan razvoj pravne znanosti u Hrvatskoj važna će biti izgradnja institucionalne osnove koja izrasta prvenstveno iz neprekinute visokoškolske pravne izobrazbe od 1769. do danas.

Okosnica razvoja pravne izobrazbe i pravne znanosti tijekom prve polovice XIX. stoljeća biti će *Facultas iuridica* koja je – uz Filozofski i Teološki fakultet – bila jedan od tri dvogodišnja studija na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu (*Regia scientiarum academia Zagrabienensis*) osnovanoj 1776. U taj je studij pretopljena varaždinska Političko-kameralna škola (*Studium politico-camerale in regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*) osnovana 1769.

Nastavni planovi i programi tih i kasnijih institucija visoke pravne izobrazbe bili su uređeni austrijskim propisima ili pak propisima hrvatskoga zakonodavstva i izvršne vlasti, koji su bili izrađeni posve po uzoru na ustroj i nastavne planove i programe austrijskih sveučilišta.

¹ Čepulo, 2001., 44, 54; Lunaček, passim.

Tako je i pravni studij na Kraljevskoj akademiji znanosti bio propisan caričinom i kraljičinom *Ratio educationis totiusque rei literariae* iz 1777. koja je uredila cjelokupni sustav izobrazbe u Kraljevini Ugarskoj. Njome je bilo propisano korištenje pojedinih austrijskim i njemačkim sveučilišnim udžbenicima (npr. J. von Sonnenfels, G. Achenwall, K. A. Martini). Prema stranim uzorima ubrzo su bili izrađeni domaći udžbenici na latinskom jeziku, a već 1818. pojavili su se prvi udžbenici na hrvatskom jeziku. Nastavnici su većinom bili Hrvati, ali je bilo i Nijemaca i Mađara koji su dolazili izvana. Pojedini su zagrebački nastavnici bili premješteni na Peštansko sveučilište gdje su ostavili trag objavljenim radovima pa i postizanjem npr. rektorske časti (npr. A. Barić, J. Petrović, A. F. Albelly, N. Henfner i dr.).²

Kraljevska akademija znanosti ukinuta je 1850. kada je, kao jedini preostali visokoškolski studij u Hrvatskoj i Slavoniji, reorganizirana trogodišnja Pravoslavna akademija (*Regia academia iuris*). Pravoslavna akademija osnovana je sa zadaćom izobrazbe nedostajućeg činovničkog osoblja i imala je karakter visoke stručne škole s prevagom pozitivnopravnih i pragmatičkih predmeta, ali je na inicijativu nastavnika 1852. bilo uvedeno i rimsko, a 1853. i kanonsko pravo. Nakon produljenja studija na četverogodišnji 1868. godine, nastavni plan i program faktično su bili zasnovani na nastavnoj osnovi austrijskih sveučilišta pa je bio omogućen izravni prijelaz na austrijska sveučilišta i neposredno polaganje strogih ispita, odnosno stjecanje doktora na njima.

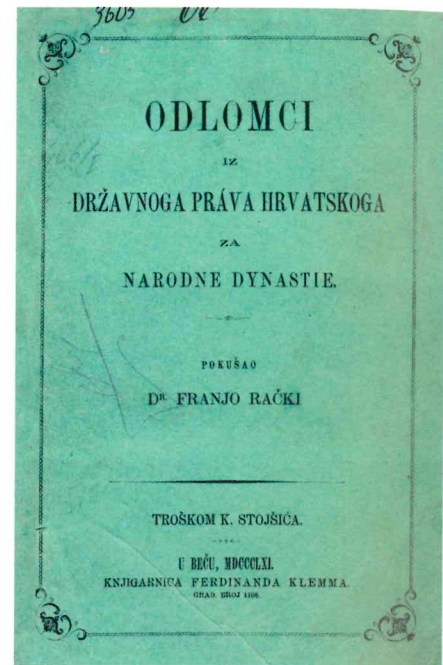
Ipak, donekle provizorni položaj Pravoslavne akademije kao »osamljenog« prijelažnog studija prema sveučilištu i problemi s nedostatkom nastavnika ograničili su znanstvene domete te institucije. Osnivanje Zagrebačkoga sveučilišta 1874. s Pravnim, Filozofskim i Teološkim fakultetom postaviti će stabilnu i trajnu osnovu za uobličavanje pravne znanosti u Hrvatskoj na moderne osnove i omogućiti njezin zamjetni napredak.³

Konceptija sveučilišnoga studija u Zagrebu slijedila je njemački model prema kojem je sveučilište bilo mjesto susreta različitih disciplina, a nastavni se rad prepletao sa znanstvenim. Nastavni planovi i programi slijedili su austrijsku osnovu. Tako će se na prve dvije godine zagrebačkoga Pravoslavnoga i državoslavnoga fakulteta izlagati pravno-povijesna osnova studija, dok će na višim godinama isključivo biti zastupljeni »sudstveni« i »državoznanstveni« predmeti. Studenti su prava morali – kao i njihovi njemački i austrijski kolege – na Filozofskome fakultetu odslušati po jedan kolegij iz etike i hrvatske povijesti te još jedan povijesni predmet. Studij je završivao polaganjem strogih ispita (»rigoroza«) temeljem kojih se stjecala titula doktora prava.

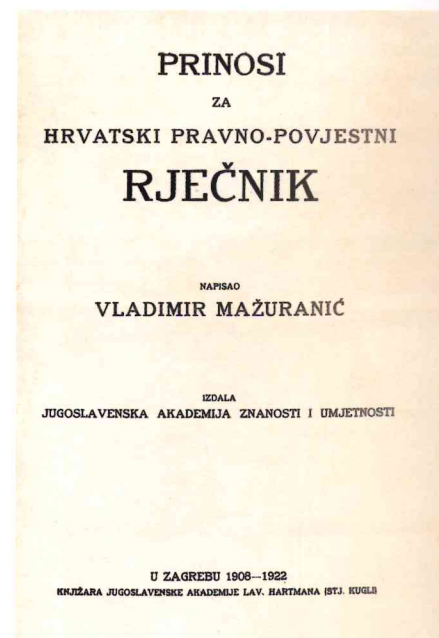
S obzirom na sličnost regulative hrvatska Zemaljska vlada propisala je supsidijarnu primjenu austrijskih sveučilišnih propisa, čime je posebice nastojala olakšati dolazak na studij u Zagreb Hrvata iz austrijske polovice zemlje (Dalmacije i Istre). No, kako do punoga priznavanja zagrebačkih diploma na austrijskim sveučilištima ne će doći, ta nastojanja nisu bila uspješna iako je na zagrebačkom Pravnome fakultetu studirao i manji broj studenata koji su došli izvan Hrvatske i Slavonije.

Značenje utjecaja njemačke pravne doktrine – napose učenja o *Rechtsstaat*, pravnoj državi – na neki je način iskazano i time što je najcjenjeniji gost na svečanosti otvaranja Sveučilišta 1874. godine bio Rudolf Gneist, znameniti profesor prava s Berlinskoga sveučilišta čije su postavke o *Rechtsstaat* često bile citirane u radovima hrvatskih pravnika toga doba.⁴

Među zanimljive ilustracije izvanjskoga utjecaja i specifičnih okolnosti prihvata svakako je uvođenje predmeta Opća povijest prava 1868. godine na zagrebački pravni studij. Program toga predmeta temeljio se na neohegelovskoj koncepciji berlinskoga sveučilišnoga profesora prava Eduarda Gansa o razvoju ideje prava kroz različite stadije. No, ni na njemačkim ni na austrijskim sveučilištima takva disciplina nije

Franjo Rački, *Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dynastie*, Beč, 1861.

Vladimir Mažuranić (1848.-1928.), pravnik i pravni povjesničar, bio je savjetnik za pravna pitanja u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrijske okupacije, uredio književna djela svojega oca. Objavio *Prinose za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, 1908.-1922.

² Čepulo, 1996., 57-64.

³ Čepulo, 1996., 66-68, 70-72.

⁴ Čepulo, 1996., 77; Čepulo, 2000., 902.

Nikola Tomašić (1864.-1919.), pravni povjesničar i političar, suradnik K. Héderváryja, hrvatski ban. Svoju je bogatu knjižnicu ostavio Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Dokazivao je da ugarski kralj Koloman nije silom osvojio Hrvatsku, nego s plemstvom sklopio ugovor (*Pacta conventa*) te je Hrvatska sačuvala državni kontinuitet.

Z. Lukinović, portret Josipa Pliverića (1847.-1907.).

Pliverić je na Zagrebačkome sveučilištu predavao opće državno pravo, međunarodno i austrijsko javno pravo, bio dekan svojega fakulteta i rektor Sveučilišta. Ustanovio predmet Hrvatsko ustavno pravo.

uvodena. Uvođenje takva predmeta na zagrebački pravni studij vjerojatno je bilo uvjetovano ne samo njemačkim doktrinarnim utjecajem već i hrvatskim političkim (ne)prilikama toga doba. Naime, neohegelovska Opća povijest prava po svoj je prilici bila uvedena kao zamjena za izostalu hrvatsku pravnu povijest – za čije uvođenje kao posebnoag kolegija u to doba nisu postojale ni znanstvene ni političke pretpostavke – te kao način izbjegavanja uvođenja austrijske ili mađarske pravne povijesti. U Općoj povijesti prava izlagan je pravni razvoj od orijentalnih i antičkih do germanskih i slavenskih pravnih sustava. Potonje je gradivo činilo temeljni i najopsežniji dio predmeta, a u sklopu slavenskih pravnih povijesti izlagani su i sadržaji hrvatske pravne povijesti. Posebnu pažnju hrvatskoj baštini posvećivao je Čeh J. Hanel, prvi profesor tog predmeta na Sveučilištu i redoviti član JAZU, koji je 1881. prešao na novoosnovano Češko sveučilište u Pragu. Početni program Opće povijesti prava u kasnijim je prilagodabama reducirana te je dobrim dijelom izgubio izvorni neohegelovski profil.⁵

Uz temeljni utjecaj austrijske i njemačke nauke u javnopravnim disciplinama bio je prisutan i francuski utjecaj. To je bilo izraženije na području kaznenoga prava s obzirom na to da je hrvatsko kazneno zakonodavstvo bilo utemeljeno na austrijskim zakonima na koje je pak velik utjecaj imalo francusko zakonodavstvo, napose u području kaznenoga postupka.⁶ Utjecaj francuske doktrine bio je zamjetan i na području učenja o državnom pravu i građanskim pravima, gdje su bila prisutna i engleska učenja, u pravilu posredovana njemačkim ili francuskim djelima. U pitanjima vezanima uz organizaciju uprave – koja je osnovu imala u ugarsko-hrvatskoj tradiciji municipalne uprave – istaknutije su mjesto imala hrvatska iskustva i stavovi hrvatskih upravnih teoretičara, ali su navođeni i njemačko i englesko zakonodavstvo i doktrina. Kada se radilo o učenju o državi i organizaciji uprave, vrlo značajno mjesto imali su mađarski autori prema kojima se zauzimao polemički odnos kada se radilo o ocjenama položaja Hrvatske u Ugarskoj.⁷

Svakako valja posebno zabilježiti razdoblje uprave bana Ivana Mažuranića 1873.-1880., kada je u Hrvatskome saboru donijet niz reformskih zakona koji su se odnosili na odgovornost vlade Saboru, na diobu sudstva i uprave i na neovisnost sudstva, osiguranje prava optuženika i olakšanje položaja osuđenika, na porotno suđenje, na slobodu tiska, javno okupljanje itd. Osnovna namjera reformâ bila je ubrzati modernizaciju hrvatskoga političkog i pravnog sustava, i tim putom uključiti Hrvatsku među razvijene zemlje europskoga središta da se neutralizira periferna ovisnost o središtu. Gotovo svi tada donijeti zakoni bili su zasnovani na odgovarajućim austrijskim zakonima – koji su, prilikom prilagodbe hrvatskim prilikama postroženi – ali su neki neposrednije slijedili njemačke uzore pa je, primjerice, *Zakon o Vijeću za agrikulturu* bio izrađen po uzoru na srodni zakon iz Würtemberga. Uvođenje reformâ pratile su doktrinarno intonirane rasprave u Hrvatskome saboru i javnosti, koje pokazuju široko poznavanje kretanja u zakonodavstvu i pravnoj znanosti u Njemačkoj i Austriji, ali i Italiji i Francuskoj, kao i (premda slabije) u Engleskoj, SAD, pa i skandinavskim zemljama. No, temelj reformâ bila je njemačka zamisao pravne države, *Rechtsstaat*, premda je hrvatska regulacija prava građana bila ograničenija negoli ona u Njemačkoj i Austriji, pa i u Ugarskoj. To je dijelom bilo uvjetovano i faktičnim ograničenjima hrvatske autonomije iz budimpeštanskoga središta. Ipak, neka su rješenja bila i nešto liberalnija od onih u Ugarskoj, npr. regulacija prava na javno okupljanje.⁸

Od sedamdesetih godina XIX. stoljeća djeluje i Josip Pliverić (1847.-1907.), sveučilišni profesor državnoga prava, važan ne samo po kvalitetnom i plodotvornom radu kojim je znatno pridonio izgradnji discipline ustavnoga prava u Hrvatskoj već i zbog polemike s Georgom Jellinekom, znamenitim profesorom državnoga prava s Heidelberškog sveučilišta. Pliverić je kritizirao Jellinekovu tipologiju državnih

⁵ Čepulo 1993., 738-745.

⁶ Bayer, 226-228.

⁷ Npr. Pliverić, 1900., passim; Pliverić, 1908., passim; Polić, 1912., passim; Polić, 1914., passim.

⁸ Čepulo, 2000., 911, 914-916.

oblika u kojoj je Hrvatska uvrštena među pokrajine, a rezultat prijateljski intonirane polemike bilo je Jellinekovo odavanje priznanja Pliveriću i uvođenje kategorije *Staatsfragmente* u koju je Jellinek uvrstio i Hrvatsku.⁹ Jedna od zanimljivih Pliverićevih postavaka u toj polemici i izvan nje bila je i teorijsko dokazivanje postojanja posebnoga hrvatskog državljanstva (pokraj, prema Pliveriću, ugarskoga i hrvatsko-ugarskoga državljanstva) koju je Pliverić izveo uvelike po analogiji s postojanjem njemačkoga saveznog državljanstva i državljanske pripadnosti nekoj od njemačkih federalnih državnica.¹⁰

Na području privatnoga prava ključna je tema bio *Opći građanski zakonik*, koji je zapravo bio *Opći austrijski građanski zakonik*, uveden u Hrvatsku i Slavoniju 1852. u razdoblju Bachova apsolutizma, a recipiran u hrvatsko zakonodavstvo nakon povrata ustavnosti 1860. Do 1918. povremeno su se javljala nastojanja oko izrade hrvatskoga građanskog zakonika na osnovi revizije i dopune OGZ, koja su donekle koincidirala sa srodnim razmišljanjima u austrijskoj civilistici.¹¹ S obzirom na to da je OGZ bio na snazi, dotadašnje izučavanje *Tripartita*, koji je ostavio snažan trag u hrvatskoj pravnoj tradiciji, donekle je izgubilo na aktualnosti te je zadobilo pravno-povijesna obilježja.¹² Utjecaj austrijske i njemačke doktrine prevladavao je i u procesualistici u kojoj su se također javljala razmišljanja o reformi parničnoga postupka.¹³

Za razdoblje druge polovice XIX. stoljeća od posebnog je značenja bio i rad na izgradnji hrvatske pravne terminologije. Pri tome je prevodenje nedostajućih pravnih pojmova (u pravilu s njemačkoga) imalo posebnu težinu i mnogo je toga odredilo do danas. Na tome polju valja zabilježiti da je u sklopu napora za polaganje pretpostavaka za unifikaciju prava u Habsburškoj Monarhiji državna *Komisija za slavensku pravno-političku terminologiju* u Beču 1853. izdala njemačko-hrvatsko-srpsko-slovenski rječnik koji sam po sebi ipak nije imao veći utjecaj. Pojedini su autori kasnije izdavali manje njemačko-hrvatske i talijansko-hrvatske pravne rječnike.

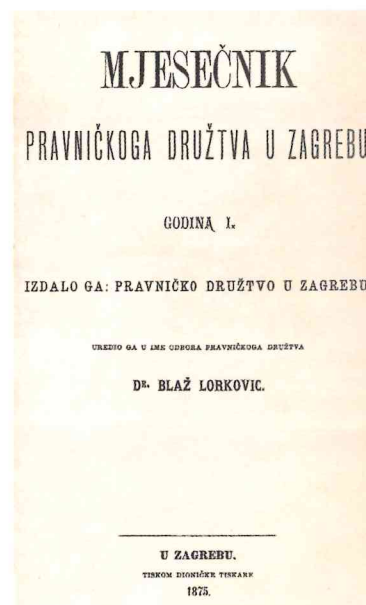
Valja spomenuti i *Mjesečnik Pravnčkoga društva u Zagrebu* (1875.-1945.), središnji hrvatski pravni časopis koji je imao pretplatnike u svim hrvatskim krajevima i bio vrlo važan u razvoju moderne hrvatske pravne kulture. Časopis je objavljivao radove domaćih autora, ali je često objavljivao i prijevode iz stranih pravnih časopisa, pretežito s njemačkoga govornog područja, koji su korespondirali pravnim aktualnostima u Hrvatskoj.

Uz Pravni fakultet druga jezgra pravne znanosti bila je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u kojoj se od sedamdesetih godina XIX. st. sustavno objavljuju hrvatska pravna vrela što se nastavilo i do danas. U tim je početcima sudjelovao i Baltazar Bogišić (1834.-1908.), redoviti član JAZU. Ali, Bogišić je znatniji po svojem zamjetnom doprinosu razvoju pravne znanosti u europskim okvirima u mjeri koja ga posve izdvaja od drugih hrvatskih pravnika u modernom razdoblju.

Bogišić, podrijetlom iz gradića Cavtata pokraj Dubrovnika, nakon stjecanja doktora iz filozofije u Giessenu 1862. te doktorata prava u Beču 1864. započeo je s empirijskim istraživanjima južnoslavenskih pravnih običaja težeći za rekonstrukcijom posebnoga slavenskog kulturnog tipa, odnosno prvobitnoga zajedničkog slavenskog prava. Teorijska podloga njegovih istraživanja korijenila se u kritičkoj recepciji postavaka njemačke pravno-povijesne škole o ishodištu prava u duhu naroda, *Volksgeist* (F. v. Savigny i G. Puchta), te na slavenofilskim nazorima, u to doba raširenima u slavenskim zemljama. Zbog tih je stavova Bogišić bio postavljen za (jedinoga) profesora na novoutemeljenoj Katedri poredbene slavenske pravne povijesti na Novorossijskom univerzitetu u Odesi (1870.-1872.). Bogišić je upozoravao na potrebu kodificiranja običajnih pravnih norma pa je ubrzo, na poziv crnogorskoga kneza Nikole i na trošak ruske riznice, započeo izradu građanskoga zakonika Crne Gore zbog čega se od 1874. smjestio u Parizu. *Opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu*

Josip Šilović (1858.-1939.), pravnik, na Pravnome fakultetu predavao parnični i izvanparnični postupak, kazneno pravo i postupak. Bio je dekan svojega fakulteta i rektor Sveučilišta. Bavio se karitativnom djelatnošću, posebice za vrijeme I. svjetskoga rata. Uređivao časopis *Mjesečnik*.

Mjesečnik Pravnčkoga društva u Zagrebu – glasilo Pravnčkoga društva – počeo je izlaziti 1875. i prestao s izlaženjem 1945. Najvažniji pravni časopis u Hrvatskoj. Objavljivao pravne, pravno-povijesne, ekonomske i sociološke rasprave. Pokrenuo ga je B. Lorković.

⁹ Buczynski – Matković, passim; Jellinek, 35-50; Pliverić, 1885., 56-60.

¹⁰ Buczynski – Matković, 1069-1072; Čepulo 1999., 813-814, 820-821.

¹¹ Gavella, 341-344.

¹² Čepulo 1996., 83; Stipković, 19.

¹³ Garašić, 45-50.

Stjepan Spevec (1839.-1905.), pravnik, predavač na Pravoslavnoj akademiji i Pravnome fakultetu, rektor Sveučilišta, sudjelovao u donošenju pravosudnih i prosvjetnih zakona u Saboru.

Baltazar Bogišić (1834.-1908.), pravnik, povjesničar i etnograf, bio je bibliotekar Dvorske knjižnice u Beču, utemeljitelj Akademijina niza *Monumenta historico-iridica Slavorum Meridionalium*, sastavio crnogorski građanski zakonik. U svojoj zbirci u Cavtatu skupio dragocjene knjige hrvatskih autora i tiskara.

Goru, u kojem je Bogišić nastojao patrijarhalne običaje crnogorskoga rodovsko-plemenskog poretka pretvoriti u pravne norme sukladne suvremenim potrebama, stupio je na snagu 1888. godine. Bogišićeva zakonodavna metoda izazvala je pažnju europske znanstvene i šire javnosti još u vrijeme izrade *Zakonika*, koji je ubrzo preveden na francuski, njemački, talijanski, španjolski i ruski. O *Zakoniku* je objavljen veliki broj prikaza i rasprava, a interes za njega traje i danas.¹⁴

Za Bogišićevu je recepciju u zapadnoj akademskoj javnosti od velike važnosti bilo i proučavanje južnoslavenske zadruge u kojoj je Bogišić gledao iskonsku slavensku ustanovu koja je u razvoju bila izdvojena od izvanjskih utjecaja. Za uvodno upoznavanje zapadnoeuropske znanstvene javnosti s Bogišićevim istraživanjima osobito je važan bio rad Bogišićeva prijatelja F. Demelića.¹⁵ Rezultati su Bogišićevih istraživanja (osobito o zadruzi) poredbeno usmjerenim zapadnoeuropskim znanstvenicima toga doba predstavljali dragocjeno vrelo obavijesti o južnoslavenskim pravnim običajima. Njegov je pak doticaj sa slavenskim znanstvenicima uvelike bio obilježen srodnim istraživačkim okvirom. To su bili osnovni razlozi zbog kojih se je Bogišićevim rezultatima koristio niz poznatih zapadnih i slavenskih pravnih znanstvenika i slavista.¹⁶ Bogišićev znanstveni rad bio je i podloga na kojoj se razvilo izvanredno razgranato Bogišićevo dopisivanje s brojnim poznatim suvremenima, sačuvano u Bogišićevu muzeju u Cavtatu.

Istaknutost Cavtaćanina Baltazara Bogišića na neki način upozorava i na razvoj pravne znanosti u Dalmaciji. Zacijelo je bogata srednjovjekovna tradicija pravnoga života dalmatinskih gradova utjecala na pojavu barem skromnijih oblika pravne izobrazbe u modernom razdoblju. No, takva su autohtona nastojanja bila ograničena gospodarskom i društvenom nerazvijenošću sredine, nezainteresiranošću dotadašnje mletačke i nove austrijske vlasti za podizanje obrazovnih institucija te blizinom znamenitih talijanskih pravnih učilišta koja su privlačila i studente iz Dalmacije (najviše Padova, ali i Bologna i Rim).

Zbog navedenih razloga nije ni čudno da se kratkotrajni zametak sustavne pravne izobrazbe pojavio u malenoj, ali samostalnoj Dubrovačkoj Republici gdje je rimski odvjetnik Luigi Consenti od 1794. do ukidanja Republike 1808. predavao osnove rimskoga i dubrovačkoga prava. Važnija nastojanja uvođenja sustavne pravne izobrazbe pojavit će se u upravnom središtu Zadru, za kratkotrajne francuske uprave Dalmacijom (1805.-1813.). Tako je unutar četverogodišnjega Liceja, osnovanoga 1806., postojao i pravni odjel na kojem je naglasak bio na izlaganju francuskoga *Code Civile*. Razvijenija nastava trebala se održavati na kratkoživućim »središnjim školama« (*Les Écoles centrales*, 1810.-1812.) – po statusu izjednačenima sa sveučilištima u ostalome dijelu Carstva – u sklopu kojih je bila ustrojena i samostalna pravna škola. Nakon odlaska Francuza privatne pravne škole povremeno su se pojavljivale u više dalmatinskih gradova, ali nisu uhvatile korijen.¹⁷ Ipak, u austrijskom se razdoblju u Dalmaciji pojavio prvi hrvatski pravni časopis *Pravdonoša* (1851.-1852.), a djelovao je i niz darovitih pravnika koji su objavljivali pravne monografije i članke.

¹⁴ Bogišić, passim; Čepulo, 1995., 319; Zimmermann, 214-356.

¹⁵ Demelić.

¹⁶ Čepulo, 1995., 319-320.

¹⁷ Cvitanić, 63-65.

Literatura

- Bayer V. 1976. Utjecaj zakona Francuske revolucije na razvitak krivičnog prava u evropskim državama, u: Pusić, Eugen (ur.), *Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina*, Zagreb, 195-230.
- Bogišić, B. 1900-1902. Autobiografija (preštampano iz kalendara „Dubrovnik” za god. 1900, 1901, 1902), u: *Spomenica Valtazara Bogišića*, Dubrovnik, 1940, 59-134.
- Buczynski A. – Matković S. 2000. Korespondencija Josip Pliverić – Georg Jellinek iz 1885. godine, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 50, Zagreb, 1053-1084.
- Cvitanić A. 1980. Tradicija pravne nastave i pravne znanosti u Dalmaciji, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, XVI, Split, 61-70.
- Čepulo D. 1993. Pravo, povijest i društvo: Opća povijest prava (1868-1874) na Pravoslavnoj akademiji u Zagrebu (1850-1874), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 43, Zagreb, 727-754.
- Čepulo D. 1995. Baltazar Bogišić i engleska škola povijesne i poredbene jurisprudencije (H. S. Maine, F. Pollock, P. Vinogradoff), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 45, Zagreb, 317-348.
- Čepulo D. 1996. Razvoj pravne izobrazbe i pravne znanosti u Hrvatskoj do 1776. godine i Pravni fakultet u Zagrebu od osnivanja 1776. do 1918. godine, u: *Pravni fakultet u Zagrebu*, II/1, Zagreb, 51-93.
- Čepulo D. 1999. Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868-1918, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 49, Zagreb, 795-825.
- Čepulo D. 2000. Središte i periferija: europske i hrvatske odrednice Mažuranićevih reformi ustroja vlasti i građanskih prava (1873-1880), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 50, Zagreb, 889-921.
- Čepulo D. 2001. Ideje o ustroju vlasti i pogledi na državnopravna pitanja Nikole Škrleca Lomničkog, u: Pusić, Eugen i dr. *Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799*, 3, Zagreb, 3-60.
- Demelić F. 1877. *Le droit coutumier des Slaves Meridionaux d'après les recherches de M. V. Bogišić*, Paris.
- Garašić J. 1996. Bilješke o nastavnicima građanskog procesnog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu od 1776. do 1996, u: *Pravni fakultet u Zagrebu*, III/1, Zagreb, 35-66.
- Gavella N. 1993. Građansko pravo u Hrvatskoj i kontinentalno-europski pravni krug, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 43, Zagreb, 335-376.
- Jellinek G. 1896. *Ueber Staatsfragmente*, Heidelberg.
- Lunaček V. 1962. Hrvatski kameralist Nikola Škrlec Lomnički, *Historijski zbornik*, 15, Zagreb, 141-181.
- Pliverić J. 1885. *Das rechtliche Verhältniss Kroatiens zu Ungarn*. Agram.
- Pliverić J. 1900. *Hrvatsko-ugarsko državno pravo*, Zagreb (rukopis autogr.).
- Pliverić J. 1908. *Opće državno pravo*, Zagreb (rukopis autogr.).
- Polić L. 1912. *Nacrt hrv.-ugarskog državnog prava*, Zagreb (strojopis autogr.).
- Polić L. 1914. *Opće državno pravo*, Zagreb (rukopis autogr.).
- Stipković Z. 1975. O nastavi i nastavnicima građanskog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 25, Zagreb, 67-90.
- Zimmermann W. G. 1962. *Valtazar Bogišić (1834-1908)*, Wiesbaden.